

ИВАНА М. ФИЛИПОВИЋ*

Sectra Consulting

Београд

УДК 316.774:343.9

Прегледни рад

Примљен: 02.11.2018

Одобен: 30.11.2018

Страна: 95-110

АПОРИЈЕ МЕДИЈА У ОСТВАРИВАЊУ ПОЛИТИКЕ СУПРЕСИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА И ЗАШТИТИ ПРАВНОГ ПОРЕТКА

Сажетак: Медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама. Због тога је неопходно испитати механизам медијске обраде информација о криминалном догађају, с посебним освртом на то да ли се медијска слика о криминалитету разликује од његових стварних размера. Могло би се тврдити да је у позадини многих медијских извештаја потреба за сензационалистичким представљањем појединих облика криминалитета, пре свега насилничког, а једно од могућих објашњења за такав приступ би могла да буде потреба за стицањем профита. Оваквим приступом проблему криминалитета медији често угрожавају нормално функционисање органа правосуђа. Требало би размотрити и границе односа између права на слободу штампе и претпоставке невиности. Феномен моралне панике, који последњих деценија привлачи пажњу аутора, везује се управо за проблем медијске конструкције реалности која добрим делом не одговара правом стању ствари.

Кључне речи: медији, јавно мњење, апорија, медијска презентација, друштвена улога и одговорност, криминалитет, службе безбедности, правни поредак

Увод

Набрајање свих дефиниција медија, и одређивање једне, са претензијом да буде најтачнија и најобухватнија, није лак посао, па ћемо, у духу овог рада за медије рећи да су медији комплексни појам који означава системе јавног информисања који служе за дистрибуцију информација и аудио-визуелних садржаја у сврху информисања, образовања и забаве најширих слојева становништва, мада, медији могу имати и друге, подједнако важне и озбиљне функције. Сама класична теорија медија се мења и прилагођава насталим промена-

* ivanuska0502@yahoo.com

ма уводећи у науку неочекиване тезе, попут теорије ”нових медија”, онако како их детерминише Лев Манович¹.

Медији су и инструмент за промоцију социјалног простора у савременом свету². Оно што не постоји у медијима као да се није ни догодило, разумљиво, уз романтичну опаску да су знања стечена конзумацијом медијских садржаја, само пролазна и привидна, као сабласне слике³. Иако је првобитни *raison d'être* медија био да информишу грађанство, врло брзо се испоставило да медији, колико год информисали, могу и да дезинформишу, и то често чине намерно, ангажовано, у складу са политичким, или неким другим циљем особе или група који контролишу медије.

Медији могу имати и још једну функцију, а то је функција активне улоге у наметању грађанима и јавности, политичких, социјалних, психолошких и иних, једном речју вредносних ставова. Медије због тога негде зову седмом силом, негде четвртим сталежом, негде четвртом влашћу. У вештим рукама, медијима се може ефикасно обликовати јавно мњење. Да ли ће утицај ”вештих руку” бити божански или дијаболички, да ли ће бити у корист свих јединки друштва, или само одабраних, то зависи само од зрелости једног друштва и његових демократских институција. Овај рад ће се највише бавити том функцијом медија, њених могућностима да се укључе у реализацију политике заштите правног поретка и сузбијања криминалитета у Србији.

Стање у медијском простору Србије

Социјалистичка Југославија је била егземплар правилне улоге медија у заштити правног поретка и подршци државној и друштвеној политици сузбијања криминалитета. Тадашње друштво је успело да потпуно обележи, маргинализује и изолује починиоце криминалних деликата од остатка друштва. Друштво је имало однос према њима као према нечему што је прљаво, заразно, штетно, у сваком случају недостојно нормалних људи и недостојно појављивања у медијима. Такав став је формулисала и промовисала тадашња друштвена елита, а грађани су је послушно следили.

Међутим, велика држава се распала, а на њеним рушевинама је почело стварање малих националних држава које су, све од реда, створиле нове политичке елите које су на политички сто вратиле старе географске карте са, махом пораженим, националним програмима насталим у деветнаестом веку. За остварење свих националних програма посвађаних нација и стварање свих националних држава није било довољно територија нити становника, и – почео је грађански рат.

¹ Лев Манович, (рођен као Лев Захаревич Манович, Москва, 1960). Емигрирао у САД 1981. Сматра се водећим теоретичарем дигиталне културе и медијске уметности, и професор је визуелних уметности на универзитету Калифорнија у Сан Дијегу.
<http://mitpress.mit.edu/books/language-new-media>, приступљено 15. 02. 2017

² Види: Филиповић, Александар: *Парадигма културолошког позиционирања видео игре*, докторска дисертација одбрањена на ФДУ у Београду, маја 2016, библиотека ФДУ Београд

³ http://refi.su/help_13.htm, приступљено 10. 02. 2018

Када је крајем осамдесетих година први пут поменуто име, тада мало познатог службеника Беобанке, Слободана Милошевића као особе од које може да се направи ”спасилац српског народа”, а од разних академика, писаца, дисидената, песника, сликара и разних идеолога, авантуриста, хоштаплера, прописвета и осуђиваних криминалаца створена и промовисана нова српска елита, српски медији и српски криминалци су добили нову улогу и нови статус.

За нову елиту је распад велике државе била дуго очекивана прилика за остварење националног циља. То је постао приоритет свих приоритета. У остварење надасве патриотског циља да се најзад државном територијом покрије етничка распрострањеност српског народа, укључени су сви медији, све националне институције и - сви криминалци.

Отада је прошло скоро тридесет година а медијска слика људи који су противници правног поретка Србије се значајно променила. Они су данас стубови друштва, нова српска елита: контроверзни бизнисмени, млади лавови који су имали тешко детињство, бесмртни хероји врелог асфалта, навијачи, витезови који нису имали среће, дивни мужеви и очеви Високотиражни медији данас описују подвиге флагрантних криминалаца, њихова бекства из затвора, описују десетине кривичних пријава које никада нису процесуиране, објављују фотографије осуђених криминалаца којима није одузет пасош па прате спортска такмичења у иностранству. Гледане ТВ станице емитују вишесатне интервјуе у којима се, преко сваке мере и до граница дебилности сервилни водитељи понашају према гостима као да пред собом имају добитника Нобелове награде, а не криминалца који је са 35 година старости већ одлежао 20 година у затворима. Пред очима стотина хиљада поштених грађана, мрачни и суморни егземплари тог новог српског *noblesse-a* описују како су пуцали на полицију, ругају се закону, судијама и судовима „који су морали да га пусте“ и подучавају гледалиште пожељној животној филозофији и понашању ”ако желиш да успеш у животу”⁴. Другим речима, држава се потпуно предала тамном талогу друштва који флагрантно нарушава и исмева правни поредак и чини сваковрсна криминална дела. По некад се неком учини да ће, попут ”Анђела гаравог лица”,⁵ Србијом вечно да владају мрачне сенке убијених криминалаца.

Шта ту могу да учине медији?

Медији, у начелу могу да ураде доста, или бар могу да се укључе у остваривање државних и друштвених циљева, али само ако им се одреди правилно место у стратегији борбе за заштиту правног поретка, и ако се претходно професионално и етички оспособе за било какав озбиљан програмски рад. То не може да се уради без озбиљне подршке државе која би требало да буде

⁴ У једном интервјуу на ТВ, више пута осуђивани криминалац препоручује гледаоцима своја животна начела, речима: „Не смеш да будеш п...ка, на улици мораш да покажеш м...да. Ако треба да пуцаш на „керове“, пуцај, ко их ј...е, и они пуцају на тебе“.

⁵ „Анђели гаравог лица“ (*Angels With Dirty Faces*) култни гангстерски филм Michaela Curtiza из 1938. у коме глуме James Cagney, Humphrey Bogart и Pat O'Brien.

заинтересована да оспособи медије који треба да ураде посао државе. На жалост, државне власти су, *de facto*, одустале од озбиљног бављења државним интересом у области јавног информисања. Центри моћи из којих се креира политика формулисања и кодификовања јавног интереса у области информисања премештена је магловиту сиву зону у којој се јавни интерес формулише онако како то одговара свим другим чиниоцима јавног живота, осим грађанима Србије, друштву па и држави у ширем смислу. Створено је стање од кога тешко може постојати горе у коме уски центри моћи милтоновски⁶ ”пазе” на медије.

Према подацима Агенције за привредне регистре у којој се по закону води регистар медија, у Регистар медија у Србији су уписана 2.034 медија⁷. Почетком 2018. године регистрована су 863 штампана медија, односно дневних и периодичних новина, 309 радио станица, 211 телевизијских програма, 432 интернет портала и 57 уређивачки обликованих интернет станица. У Регистар медија уписана су 23 сервиса новинских агенција, колико је било и 2016. године. Забележена су и 123 регистрована медија који се воде као ”недефинисани” јер нису Агенцији доставили податке о врсти медија, а 16 медија се воде као ”остало” јер нису сврстани ни у једну наведену категорију.

Другим речима, медији у Србији су у прилично рђавом стању и такви какви су нису превише употребљиви за активну улогу у спровођењу политике сузбијања криминалитета. Готово да нема медија који у брутално спроведеном процесу приватизације није озбиљно девастиран. Остављени себи, новим власницима и тржишту, медији су почели да објављују оно што ће продати издање, или привући оглашиваче. Прави, добри новинари, носиоци међународних признања су се повукли, а медије је преплавилa маса „адвертајзинг, ентертејнмент и пи-ар“ посленика, углавном нешколованих квази новинара и уредника без визије и знања, при томе сумњивих професионалних и нарочито етичких начела. Професионално слаби, без подршке државе и јавних друштвених структура, новинари и медији су се потпуно предали синдрому „Великог брата“, „Фарме“, „Задруге“, „Парова“...: зарадити новац *по сваку цену* јер се једино на тај начин може обезбедити егзистенција медија и зараде запослених.

Већина *mainstream* медија у Србији је деценијама под контролом власти и оглашивача, што углавном буде исто, а оно мало независних медија који постоје, заправо и нису класични медији већ се ради о различитим организацијама, које су и у свету познате по истраживачком раду и едукацији новинара. Такви медији бивају проглашени државним непријатељима, и блокадом приступа оглашивачима или аутоцензуром доведени у услове практично немогуће за рад. Слободно поље за новинарски рад остављено је само медијима који се саображавају општој апологији новог морала, промоцији нових флагрантно

⁶ Када је енглески ”Дуги парламент” 1643. године донео Указ којим се на снагу враћа стјуартовски ”Декрет Суда Звездане собе”, односно уводи строга цензура штампе, Џон Милтон је написао и Парламенту упутио спис ”*Ареопагитика и други списи о грађанским слободама*”, један од најзначајнијих текстова о слободи штампе који је икад написан, текст који би могао да буде написан и данас а да му се мало шта дода или одузме.

⁷ www.ar.gov.rs, стање из јануара 2018.

криминализованих хероја нашег времена и њихових политичких заштитника. Са таквим приступом уређивачкој политици, главне муштерије већине српских медија су постали најнижи слојеви естраде, модерни гладијатори *reality* програма и – криминалци, сви од реда, *ин флагранти* најнижи друштвени талог.

Ко су ”становници” медија у Србији?

У нашој, некада признатој и поносној земљи, новинарство је била угледна и часна професија. Србија је деценијама стварала и неговала бардове новинарске професије, познате и признате у свим светским информативним и политичким центрима. Најпознатији новинари су, имајући знање и ауторитет академика и министара, креирали државну политику колико и политичари и државници. За неколико деценија све се променило. Телевизије са националном фреквенцијом, као и најпропулзивнији штампани и електронски медији перманентно угошћују особе које по свим особинама представљају сегмент друштва кога се пристојан човек клони и стиди га се. Готово да нема порока којима гости најгледанијих емисија нису препуни. На западу је својевремено формулисан израз *residents of the media*⁸ који означава сегменте друштва који су најчешће третирани у медијима, а појединачни медији су званично или незванично ранжирани у складу са ”рангом својих становника”. Тако су у Великој Британији, у конзервативним *The Times* или *The Daily Telegraph* ”становали” чланови краљевске куће, племство, адмиралитет, војничка и финансијска аристократија. У тим новинама нисте могли да нађете информације о естради, проблемима радника или извештаје са фудбалских утакмица и осталих спортова у којима се играчи много зноје, већ углавном крикет, голф, поло, јахање, по некад тенис.... Ко је хтео информације из живота *Centre-left* средњег слоја, читао је *The Guardian* или *The Observer*, а они који су желели да знају баш све што се дешава у Лондону, да се ”помешају са пролима”⁹ и да гледају рагбисте крвавих разбијених глава и поломљених зуба, морали су да купе *The Independent*. Тако је било до скоро. Сада је нешто другачије, али то ни мало не ремети причу о ”становницима” појединих медија.

Ко ”станује” у српским медијима, какав је доминантни етички профил тих особа, како медији третирају особе које приказују и о којима извештавају, ко се у најгледанијим терминима смешти гледаоцима и преноси им своје моралне и животне поуке? Ко су најгласовитији и најпопуларнији гости у ”кући великог брата” који за победу, пред армијом полугладних али егзалтираних гледалаца, добију, у *reality* програму, награду у висини 200 радничких плата¹⁰? Могли би смо, тражећи најпотпунији опис гостију *reality* програма и најчитанијих магазина и дневних новина да набрајамо и цитирамо сатима, али ћемо се уместо тога на овом месту подсетити Ива Андрића и оног дела у коме

⁸ Колоквијално, ”становници медија”

⁹ Код Џорџа Орвела (1984), колективни назив за трећу, најнижу класу људи, обичан народ који највише подсећа на пролетере. Отуда и име ”проли”. У оригиналу: *prole*, множина *proles*

¹⁰ Кристина Кија Коцкар победила је у финалу ”Задруге” и освојила 50.000 евра и аутомобил. (Блиц, 21. 06. 2018)

описује становнике Проклете авлије, истражног затвора у тадашњем Истанбулу:

”Претежну већину сачињавају цариградски хапшеници, прави избор најгорег од најгорег што гамиже по цариградским пристаништима и трговима или се завлачи по јазбинама на периферији града. Обијачи, сецикесе, коцкари од заната; крупне варалице и уцењивачи; сиротиња која краде и вара да би живела; пијанице, весела браћа која заборављају да попијено плате или механски разбијачи и укољице; бледи и потуљени јадници који од опојних дрога траже оно што од живота нису могли да добију и зато уживају хашиш, пуше или једу опијум, и не заустављају се ни пред чим, само да би дошли до отрова без ког не могу; непоправљиви порочни старци и непоправљиво пороком упропашћени младићи; људи са свакојаким извитопереним нагонима и навикама које не крију и не улепшавају него их често излажу свету на видик, а и кад их крију сакрити их не могу, јер проговарају на сваком кораку кроз њихова дела. Има вишеструких убица и таквих који су већ неколико пута бежали са робије и због тога су оковани већ овде, пре суда, и осуде, они изазивачки звекећу својим оковима, псујући бесно и гвожђе и оног ко је ланце изумео¹¹”.

У Андрићевој Авлији нема жена и то је круцијална разлика у односу на ову српску медијску авлију. Значајни број припадница лепшег пола, из пристојности не можемо описивати. Кад би на јавном месту наишле на такву особу, мајке су до скоро преводиле децу на другу страну улице, и стављале им шаку преко очију. Већина јунакиња српских *reality* програма би, у пристојној држави биле на полицијском списку за изолацију. Људи из Србије, који имају посла са странцима имају проблем да им објасне како је емитовање тих програма могуће у време када су деца будна.

Као и већина других, ни ова појава није карактеристична само за Србију. То је изгледа уобичајена станица на путу трансформације медија и њиховом прилагођавању присуству и доминацији ИКТ и телеприсуства¹² на сваком месту и у сваком моменту. Овде се ради и о једној прикривеној промени намене медија. Аутори и продуценту и даље „гурају“ причу да су то информативни медији, а у ствари, ради се о забавним медијима који конституишу *друштво спектакла*¹³ које ствара један други медијски феномен који се све чешће зове *Спектакларно поробљавање свакодневице*. Дивна Вуксановић¹⁴ пише да то

¹¹ Андрић, Иво, *Проклета авлија*, Ево giunti, Београд, 2015, страна 6

¹² TelePresence присуство на даљину, систем који уједињује усавршене елементе звука, видеа високе резолуције и интерактивности у стварању доживљаја близине међу особама, местима и догађајима. Светски лидер у концепцији телеприсуства је компанија Cisco Systems, Inc, San Jose, California, USA

¹³ *Друштво спектакла (La société du spectacle)* је филозофски рад из 1967. године и марксистичка критичка теорија Ги Дебора (*Guy Debord*; 1931 – 1994), у којој аутор развија и представља концепт Спектакла. Књига се сматра важним текстом Ситуационистичке интернационале. Дебор тврди да се историја друштвеног живота може схватити као деградација постојања у једноставно појављивање. Сматра да се ”људско остварење више не изједначава са оним што неко јесте, већ са оним што поседује.”

¹⁴ Дивна Вуксановић, професор на Факултету драмских уметности у Београду. На докторским студијама ФДУ предаје Филозофију медија. Цитати у овом раду узети су из текста *Прилог критички онтологије медија* УДК 316.774: 114.76, 316.776: 11

„спектакларно поробљавање свакодневице и слободног времена посредством света тоталне забаве, коју данас промовишу мултинационалне компаније, чији су слогани искључиво везани за тзв. „свет забаве“, а који је својевремено жестоко критикован од стране Лефевра (Lefebre), Дебора и Ситуациониста, данас се драматично испољава у свој својој систематичности и транспарентности – посредством новог вида „реалне“ медијске забаве, који је својом дистопијски обојеном литературом антиципирао још Џорџ Орвел (Orwell), а ефектно у кинематографском медију реализовао филм „The runner“ („Тркач“). На нивоу самог садржаја, овај филм тематизује однос између телевизије и свакодневице, представљајући га као простор за продукцију и репетицију насиља, демонстрирајући, визуелним изражајним средствима, принцип искључења другог (односно нетолерисања „разлике“ у социјалном смислу значења појма)”.

Иако је описани тренд планетарни, он се у земљама са развијеном и поштованим институцијама манифестује релативно маргинално, али у недовољно развијеном друштвима, као што је наше, по некад може да добије размере културне и цивилизацијске катастрофе. Као и свака катастрофа, и ова је почела полако и на изглед неприметно. Почело је на естради коју су медији махнито промовисали. Најпре су били скандалозно бесрамни наслови и стихови турбо фолк песама, толико бесрамни да су излазили из оквира морала и потпадали под криминална дела узнемиравања јавности, или бар душевну болницу¹⁵. Онда су нам представљали разне ”црне бисере” који су постајали све црњи и црњи да би коначно криминалци свраћали у телевизијске студије као у своју кућу, попут правих уважених грађана и стубова друштва.

„Масовни медији¹⁶ су уопштено речено фасцинирани и опседнути криминалитетом, односно свим девијантним понашањима. Та њихова опседнутост овим феноменом може се одразити на обичног грађанина, конзумента информација, на позитиван или негативан/штетан начин. Медији јесу примарни извор информација јавности о криминалу. Људи се све више ослањају на медије, што је довело до социјалног отуђења, јер између себе све мање комуницирају.

Руковођени комерцијалним притисцима, занемарујући традиционалне новинарске критеријуме, медији су преузели главну улогу у преобликовању јавног мњења. Сензационалистичко извештавање о криминалним дешавањима, доводи до повећања гледаности или читаности неког медија, бољег рејтинга и профита, али и до претеривања о природи и обиму злочина, што резултира афективним реакцијама конзумента информација, тј. узнемирењем грађана и страхом од криминала. Научници који се баве проучавањем и истраживањем криминалитета, јединствени су у ставу да је друштво постало више насилно од појаве медијске индустрије. Експанзија филма, телевизије, компјутерске технологије, интензивирала је насиље. Бројне студије подупиру хипотезу да понављање и свеприсутност насиља у масовним медијима „храни криминал“. Медији играју кључну улогу у „регрутовању“ починилаца кривичних дела, али и

¹⁵ ”Неко ће ми ноћас направити сина” (Сандра Продановић – ”Африка”), ”..код тебе су још увек моје гаћице” (Гордана-Гога Секулић), ”Праћуно се шаранчић” (Весна Вукелић – Венди).....

¹⁶ Бјелајац, Жељко, *Медији, субкултура и криминалитет у савременом друштву*, Култура Полиса, број 27, 2015, Нови Сад, страна 132

у перцепцији јавности о криминалу. Уместо превентивне и едукативне улоге, масовни медији су „нехотице“ заузели позицију покровитеља криминала“.

Детерминисање фактора који креирају стање у медијском простору као таквом

Мислим да општа и разорна пауперизација није највећи проблем данашњих медија у Србији, а нарочито није разлог за њихово свеопште пропадање, поселање, криминализацију и дубоко морално посрнуће. Важнији разлози за то су професионално незнање новинара и уредника и морални суноврат једног сегмента друштва који се у појединим случајевима граничи са моралним развратом описаним у Библији.

Кад разматрамо разлоге за то, овде је, у Србији, првенствено реч о пропусту елите која је, из ових или оних разлога, контролу и управљање друштвом препустила масама и њиховој хипердемократији као владајућем облику демократије друге половине двадесетог века. ”Има један догађај¹⁷ - писао је Хозе Ортега и Гасет¹⁸ - који је, добар или лош, најважнија ствар у европском јавном животу данашњице¹⁹. То је долазак маса до потпуне друштвене моћи (власти). Пошто по својој суштини масе нити смеју нити могу да управљају властитим постојањем, а још мање да владају друштвом, то значи да је Европа данас запала у најтежу кризу која може задесити народе, нације и културу.”

Иако упозорења о нарастајућој декаденцији европског друштва постоје скоро сто година, чини се да их нико не схвата озбиљно, нити транзицију носилаца власти са елите на представнике масе доживљава као опасност. Охоло аристократске и финансијске елите Западне Европе су, евентуално, мало уређене, али сматрају да је огромна дистанца између њих и маса на власти толико велика и цивилизацијска да смеју да све то, упркос поукама историје²⁰, једноставно – игноришу! Слабе елите малих и слабих земаља падају једна за другом и препуштају власт представницима маса.

Није хипердемократија завладала само Србијом. Она је нова светска религија која хара Европом и приморским деловима САД поништавајући и оно мало прерогатива природног права и традиционално природних људских односа који су остали после човечијег бекства од слободе²¹. Симплификација живота и људских односа на најнижем нивоу о којој смо некада учили као

¹⁷ Ортега и Гасет, Хозе (Jose Ortega y Gasset) *Побуна маса*, Градац, Чачак, 2013, страна 33, 34

¹⁸ Хосе Ортега и Гасет (José Ortega y Gasset, 1883 – 1955.) шпански либерални филозоф и есејист прве половине двадесетог века, у периоду када је Шпанија лутала између монархије, републиканизма и диктатуре. Његова је филозофија описивана као "филозофија живота", која је имитирала Едмунда Хусерла. Главна дела: *España invertebrada* (1921), *La rebelión de las masas* (1930) и *Toward a Philosophy of History* (1941)

¹⁹ Писано 1927. године

²⁰ Француски краљ Луј XVI и краљица Марија Антоанета су током Француске револуције (1789 - 1799) веровали да су, као и њихова власт, безбедни. На захтев острашћене масе, погубљени су на гиљотини 1793. године

²¹ Види: Ерих Фром, *Бекство од слободе* (*Escape from Freedom*)

сегменту дистопије и разарања вредности живота, сада је уобичајено и пожељно стање. На чело највећих светских држава, некадашњих ”великих сила”, поштеним изборима долазе сасвим просечни људи, или, пак људи које не би смо пожелели ни за председнике кућних савета. У већини старих држава западне Европе, елите се још увек држе јер су на време створиле систем који ту симплификацију држи на маргинама друштва или сегментима мање важним за живот. Али у малим транзиционим државама попут Србије, у којима су старе елите разорене, а нове, Коча Поповић би рекао,²² створене од ”башибозука, багре и брабоњака”, владавина полуписмених маса све више постаје дистопијски систем који атакује на здрав разум и који има две основне карактеристике²³: масе у Србији обављају делатности и послове свакодневног живота којима су се до скоро искључиво бавили представници елите; и друга, масе више нису покорне елити – нити је слушају, нити је следе, већ их, супротно, без икаквог уважавања одгуркују у страну и заузимају њихова места.

Препуштање управљања државом и друштвом некомпетентним масама је крајње неодговорни и далекосежно штетни поступак елите, али, сви су изгледни да је то био нужан чин, нужан због аутодеструкције саме те елите која се, после више од деценије²⁴ неуспешних покушаја да се етаблира као иреверзибилни политички ауторитет, показала *ин флагранти* недораслом да влада масом и добија изборе. Хронолошки последња успешна елита која је управљала Србијом је била бивша комунистичка елита која је на оснивачком конгресу СПС²⁵ постала социјалистичка елита. Временом су тој изворно идеолошкој елити пришли многи прави интелектуалци који су је деидеологизовали у довољној мери да она, та елита, буде опште прихваћена²⁶. Сада је на место које су заузимале елите – ступила маса, и почела да уређује односе у друштву на свој начин.

По својој онтолошкој суштини, човек не може да живи у анархији. Откад је изашао из епохе малих племена, били су му неопходни ред и сигурност које може да обезбеди само организована власт. Принципе организоване власти су смишљали визионари, организовали су је предводници, а одржавале су је ”челичне песнице” које од тада па до данас има свака власт. Стотинама хиљада година та три чиниоца представљају елиту, а остатак је чинила сива покорна и лојална маса. Друштво је, дакле, увек ”динамичко јединство двају чинилаца: мањине (елите) и масе²⁷. Мањине сачињавају појединци или групе које се посебно истичу. Маса је збир појединаца који нису нарочито истакнути.”

²² ”Башибозук, багра и брабоњци устали да обнове Душаново царство! Срби су само против онога ко би хтео да их макар мало опамети, а одушевљено кличу свакоме ко их још више заглапљује, уназађује и унесређује. Жалосно је што су Срби у цивилизацијском и културном погледу остали на нивоу на коме су били пре сто година. Они нису у сукобу са светом, већ са самим собом, враћајући се на шајкачу и опанак из којих су једва изашли.” (Коча Поповић, 1991)

²³ Хозе Ортега и Гасет, (Jose Ortega y Gasset) *Побуна маса*, Градац, Чачак, 2013, страна 41

²⁴ 2000 до 2012. године

²⁵ 1990. године

²⁶ На изборима 1990. године Социјалистичка партија Србије освојила је 194, од 250 мандата у Скупштини Србије

²⁷ Ибид, 38

Како се промена у управљању државом и друштвом реперкутовала на стање медија?

Функција управљања (наређивања) и слушања (извршавања) је суштина не само правног поретка, већ и укупних односа у сваком друштву. Питање ко у друштву наређује, а ко слуша, пресудно је за стање свих осталих ствари. Ако је то питање рђаво решено, а у Србији јесте, и остале ствари ће ићи наопако. Као и медији. Поред осталих негативних ствари које је маса унела у јавни живот у дала му ”право грађанства”, најочигледнија је потпуна, готово митска деструкција морала међу медијским посленицима коју прати потпуни недостатак стида, при чему стид или срамоту означавамо као субјективни доживљај појединца због ниске оцене свог понашања у објективној ситуацији. Оно што запрепашћује је чињеница да у српским медијима никога није срамота ни од чега и ни од кога. Овде је реч о свакодневној елементарној етици, реч је о ономе што нас родитељи науче у првим годинама живота, пре него што пођемо у школу.

Ако се под етиком подразумева лично примењивање одређеног скупа вредности које је појединац слободно усвојио да би остварио циљ који себи поставља и сматра исправним²⁸, лако се долази до констатације да је етика пре свега лична ствар, ствар личног избора. Српским медијима нема ко да каже срам те било, и они зато настављају своју игру са катастрофалним последицама по здрав разум, васпитање и социјализацију генерација. У општем плану задржавања на власти готово комплетни естаблишмент као репрезент маса на власти, не само да не приморава медије на етично понашање, него их охрабрује да истрају у свом начину рада стварајући тако измењену етика медија која у ствари представља не-етику и негацију комплетне медијске сфере, јер медији чине оно што нигде није дозвољено и што ни једно друштво не допушта - на недозвољен начин преносе искварене и интересима центара моћи прилагођене детаље *догађаја* до јавности, која, опет, на бази тих искварених и фалсификованих детаља формира, наравно, погрешан и штетан егзистенцијални став. Медијским радницима и осталим учесницима у неморалној игри је дозвољено апсолутно све: могу да обмањују, лажу, варају, симулирају, подмећу, прете, уцењују, они смеју да не поштују ни једно морално, професионално или било које друго правило јер институције задужене за регуларност, односно друштвени или државни механизам за спречавање таквог понашања – не постоји. Управо то, што сви могу да крше сва етичка правила чини темељ не-етике медијске сфере и читаву медијску сферу лишава озбиљне могућности да се упусти у било какву друштвену активност, а камо ли, дуготрајну и тешку борбу за афирмацију савремене политике сузбијања криминалитета.

Други битни чинилац немогућности медија да се укључе у креирање и остваривање политике сузбијања криминалитета је опште незнање медијских посленика. После почетног периода изградње земље, када су се новинарског

²⁸ Živanović Nenad, *Igra ruke*, Zbornik, Centar za naučna istraživanja SANU Univerziteta u Nišu, Niš, 2011, страна 170

посла прихватили добро писмени људи са натпросечним даром за писање, почетком седамдесетих година је почело масовније запошљавање новинара са завршеним факултетом. Почело је дипломцима Филозофског и Филолошког факултета, а почетком седамдесетих је прве дипломиране новинаре ”избацио” Факултет политичких наука. Дугогодишњи новинар НИИ-а, Сергије Лукач²⁹ је био шеф катедре за новинарство на ФПН и под његовим надзором су однеговане генерације и генерације новинара и уредника. У једном моменту, почетком двехиљадитих, већина уредника и водећих новинара у Србији су били свршени студенти новинарства на ФПН у Београду. Велико професионално и опште знање се подразумеваало, као и веома високи етички стандарди.

Суноврат је почео почетком последње деценије. Већ смо поменули разорне последице приватизације и повлачења државе из власништва над медијима. Стотине медија који су финансирани из буџета локалних заједница остало је без новца. Локалне новине и радио станице нико није хтео. За по неку телевизију је још и било интереса. На тржишту су се појавили мешетари. Исти људи су куповали локалне медије, локална аутопревозничка предузећа, земљорадничке задруге. Управљали су њима на исти начин.

Хиљаде школованих и способних новинара су биле суочене са новим власницима и њиховим дијаболским етичким и непрофесионалним захтевима. Највећи број је напустио новинарство и потражио други посао. На њихова места су нагрнули људи који никада нису радили у новинарству и који никада не би могли ни да раде тај посао у неко нормално време у нормалној земљи. То су били и данас су следбеници и апологете хипердемократског таласа српске јавне сцене, модерна несрећна новинарска ”деца са колодвора Зоо”³⁰, чија је новинарска максима идентична Лојолиној³¹ језуитској максими. Модерна орвеловска верзија језуитске максиме *Omnia ad maiorem Dei gloriam*³² је најважније правило актуелног српског новинарства. *Све за највећу славу Некога*. Орвелово ”министарство за истину”, или ”5 минута мржње”, као да свакодневно извиру из медијских приказа актуелних догађаја. При томе се то не дешава у неком малотиражном, полуанонимном медију, већ у најчитанијим дневним и недељним новинама и на телевизијама са националном фреквенцијом!

²⁹ Сергије Лукач, (1920 - 2004) новинар, правник и професор. Студирао је права у Греноблу, Београду и Загребу. Дугогодишњи новинар и уредник НИИ-а, оснивач Катедре за новинарство на Факултету политичких наука у Београду и редовни професор на предмету ”Теорија и техника новинарства”.

³⁰ ”Кристијана Ф. - Ми деца с’ колодвора Зоо” (немачки: *Christiane F. - Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*) култни немачки филм из 1981. године, који је режирао Ули Еде. Филм рађен по истинитој причи чија је јунакиња Кристијана Вера Фелшеринов (*Christiane Vera Felscherinow*). Књигу су 1979. под истим називом, уз асистенцију саме Кристијане, написала два новинара часописа *Штерн*, Кај Херман и Хорст Рик.

³¹ Ињиго Лопез де Лојола (шпански: *Íñigo López de Loyola*), познат и као Свети Игнасио из Лојоле (шпански: *San Ignacio de Loyola*, 1491-1556). Оснивач Дружине Исусове (шпански: *Societas Iesu*: скраћено: S.J. или S.I), монашког реда Католичке цркве који је био директно потчињен папи. Чланови реда зову се језуити.

³² ”Све за највећу славу Божију”. Оригиналном *Ad maiorem Dei gloriam inque hominum salute*. Порекло фразе се приписује оснивачу Језуита, светом Игнацију Лојоли, који је намеравао да фраза служи као камен темељац религиозне филозофије Језуита. Лојола је ту изреку ставио на свој монограм 1541. године

Стратегија опоравка медија у Србији

Па, добро, Американци би казали: *OK, what now!?* Шта ми сада да радимо, како да поправимо медијску сцену? Шта наука и научници разних профила могу да ураде, која решења да понудимо грађанима и политичарима, како да повећамо могућности медија да се упусте у остварење политике очувања правног поретка и сузбијања криминалитета? Како да од противника, медије направимо савезницима у тој борби?

Иако на први поглед изгледа лако, није тако. Медији у Србији су самостална привредна друштва основана капиталом оснивача. У духу дефиниције из Закона о привредним друштвима, правно или физичко лице оснива медиј ради стицања добити. Никакав други интерес није изнад тог, комерцијалног интереса. Сва добит коју медији стекну припада њима, али су њихови и сви ризици, укључујући и ризик пропасти. Страх од потенцијалне пропасти активира осниваче на битно повећани привредни ангажман, на пожељну пословну агресивност која не може да буде претерана. Медиј као привредно друштво производи производ. Оснивачи медија ће учинити све да продају производ, или да привуку оглашиваче да плате рекламу и да при томе зараде, а услов за то је, опет, добар, читан или гледан производ. То је добар и пожељан пословни амбијент, али врло често наводи осниваче на недопустиво задирање у личност људи.

Овде у нашу тему улази својеврсни правни дуализам, можда и нека врста несклада, антиномије, а у сваком случају дијалектичка супротност права личности и медијског права. Постоји снажна веза између људских права, права личности и медијског права. ”Право личности има “несрећу” да, готово подједнако гравитира јавном и приватном праву, правном и моралном поретку. У основи ипак претеже његова грађанскоправна компонента, пре свега због тога што је заштита тих права првенствено грађанскоправна. И медијско право је једно “мешовито”, “хибридно” право. То је логичан израз чињенице што је медијско право саставни део учења о људским правима и праву личности³³”.

Са друге стране, право личности и медијско право, иако су у ширем смислу саставни део моралног поретка, јавног права и људских права, ”долазе и у одређену супротност с овом својом матичном целином: у јавном праву медији су објект заштите, у приватном праву (праву личности) су средство напада на личност човека, па ту човека треба штитити од медија. Поштовати ваља, дакако, и личност људи. Слобода медија мора поштовати слободу човека. Медијско право има стога “немогућу мисију”: да фаворизује, развија и унапређује слободу јавних медија, с једне, и да поштује личност са друге стране³⁴”.

Србија још увек нема медијску стратегију³⁵, предлог би, како је више пута најављено, ускоро требало да иде на јавну расправу. Потпуно је неприродно

³³ Radolović, A, *Odnos prava osobnosti i medijskog prava*, Zbirka Pravnog fakulteta Sveučilišta. Rijeka, v. 28, br. 1, (2007)

³⁴ Ибид

³⁵ Последња медијска стратегија под називом ”Стратегија система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године”, донета је 2011. године са важењем од 5 година, и објављена је у Службеном гласнику РС број 75/2011. Пошто њена важност ни једним актом није продужена, престала је важи 2016. године. Друга још увек није донета.

да имамо разне прописе и законе, имамо медије, а немамо стратегију нити регуларно формулисан јавни интерес. Како немамо стратегију, наравно да немамо ни јасну концепцију јавног интереса. Када говоримо о јавном интересу, углавном говоримо о неким начелним, опште утврђеним параметрима, али прецизну дефиницију јавног интереса немамо.

Закључак

Првобитна теза овог рада да истражи начин на који медији у Србији могу да се ангажују за подршку политици сузбијања криминалитета, веома се брзо претворила у промишљање да ли медији, овакви какви су, могу да се употребе у ту сврху, па чак, иако то неке може да звучи јеретички, да ли доминантни друштвени или државни чиниоци у Србији уопште желе да се медији користе за ту намену. Питање се проширује размишљањем да ли између државе и медија постоји акциона конекција усмерена на ангажовање медија за подршку политици супресије криминалитета. И на крају, последње у низу питања је да ли медији у Србији имају своју репрезентативну асоцијацију која је у стању да анимира медије да се иреверзибилно укључе у политику сузбијања криминалитета. Бојим се да је, и поред неких охрабрујућих назнака, одговор на сва ова питања негативан, што нашој теми даје пре свега етичке димензије. Проблем општег имица криминалаца и криминала у медијима у нашој земљи прераста димензије медија и постаје цивилизацијски проблем. Незамисливо и апсолутно недопустиво добар имиц криминалаца који у јавност перманентно шаљу медији је последица нечега што се дешава далеко изван медија и чега су медији само маргинални део. Мислим да се ради о дубоком моралном посрнућу извесних сегмената друштва коме су се медији не морајући ништа друго, једноставно – придружили.

То што мислимо да медији данас нису у стању са се ангажују у политици сузбијања криминалитета, уопште не значи да они немају утицај на димензије криминалитета. Штавише, неспорно је да медији имају доминантан утицај на формирање ставова у јавном мњењу о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету као негативној друштвеној појави. Већина стереотипа и погрешних схватања о појединим аспектима криминалног феномена су добрим делом последица медијске слике о овим појавама. Због тога је неопходно испитати механизам медијске обраде информација о криминалном догађају, с посебним освртом на то да ли се медијска слика о криминалитету разликује од његових стварних размера. Могло би се тврдити да је у позадини многих медијских извештаја потреба за сензационалистичким представљањем појединих облика криминалитета, пре свега насилничког, а једно од могућих објашњења за такав приступ би могла да буде потреба за стицањем профита. Оваквим приступом проблему криминалитета медији могу угрозити нормално функционисање органа правосуђа, што је чест случај са изношењем поверљивих података у току истраге или у каснијим фазама поступка. С тим у вези, требало би размотрити границе односа између права на слободу штампе и претпоставке

невиности. Такође, феномен моралне панике, који последњих деценија привлачи пажњу иностраних аутора, везује се управо за проблем медијске конструкције реалности која добрим делом не одговара правом стању ствари³⁶.

Обзиром да су медији приватна привредна друштва основана ради стицања добити, нико медијима не може да говори шта ће да објављују, али друштво и држава могу да усвоје механизме који ће одређивати шта медији не могу и не смеју да објављују. Ти механизми су признати и широко прихваћени у уређеним земљама. Држава законом оснива регулаторна тела која надгледају емисију медија и упозоравају и кажњавају медије уколико Закон и етички кодекс буду прекршени.

Како су у овом раду само назначени проблеми који постоје у интеракцији медија и криминалитета, потребно је спровести низ истраживања чији би резултати могли да укажу на путеве превазилажења етичких и правних апорија и антиномија које оптерећују ову тему. Уколико се пође од претпоставке да грађани своје ставове о криминалитету уопште и његовим посебним облицима формирају на основу онога што им медији представе као реалност, истраживање односа који медији у нашој земљи имају према овом феномену може бити значајно и у доношењу закључка о томе како грађани Србије виде проблем криминалитета. Због тога је важно разумети процес медијске конструкције стварности о криминалитету. Тај процес подразумева доношење различитих одлука у складу с циљевима који се уз помоћ одговарајуће конструкције стварности желе постићи. Значајну активност у том смислу представља процес медијске селекције кривичних догађаја односно доношење одлука о томе шта завређује да буде представљено у медијима као „вест“, а уједно и колико би простора требало посветити том догађају. Постоје критеријуми за селекцију које је потребно анализирати да би се разумео и сам процес конструкције стварности.

На крају, не би било добро сву кривицу за лош резултат свалити на медије. Медији су, ипак, како смо на почетку рада констатовали – у средини. Са једне стране је држава која мора да обезбеди поштовање закона и која мора да се бори против криминала. Грађани би требало, али не морају да буду добри. Онтолошка суштина слободе бића човека је да појединац може и сме својом вољом да изабере зло као свој пут. Остаје друштво као скуп грађана који би морали да буду мотивисани да буду добри. Најбоље друштво је оно у којем су већина грађана добри. Али, шта ако то није случај? Шта бива ако грађани желе да буду добри, али, као код Фрома³⁷, не знају како да буду добри, не знају шта ко у друштву треба да уради да би заједница била добра?

Овде би у игру могли да уђу медији. ”Савремени човек живи у свету који познаје углавном ”из друге руке”, посредством медија, а не на основу власти-тог непосредног искуства. Као да и овде важи она класична Русоова максима

³⁶ Илић, Александра З, *Медији и криминалитет-криминолошки аспекти*, докторска дисертација Универзитет у Београду, Правни факултет, Београд, 2017

³⁷ Види: Ерих Фром, *Бекство од слободе*,

да се човек рађа слободан, али да је свуда у ланцима³⁸. Медији у Србији би могли да помогну да се сви ланци скину, али прво морају да скину своје ланце. А то је најтеже.

Литература:

1. Andrić, Ivo (2015): *Prokleta avlija*, Evro Giunti, Beograd
2. Bilić, Vesna (2010): *Povezanost medijskog nasilja s agresivnim ponašanjem prema vršnjacima*, "Odgojne znanosti", Vol. 12, br. 2
3. Bjelajac Željko (2015): *Mediji, supkultura i kriminalitet u savremenom društvu*, Kultura Polisa, broj 27, Novi Sad,
4. Bjelajac, Željko (2017), *Bezbednosna kultura, umeće življenja*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad
5. Bjelajac, Željko (2005): *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad
6. Vuksanović, Divna (2015) *Prilog kritici ontologije medija*
7. Debord, Guy (1967), *Društvo spektakla*, https://anarhija-blok45.net/zen.com/tekstovi/Debord_Drustvo_spektakla_A4_1967.
8. Živanović, Nenad, *Igra ruke*, Zbornik, Centar za naučna istraživanja SANU Univerziteta u Nišu, Niš, 2011,
9. Ilić, Aleksandra (2017): *Mediji i kriminalitet-kriminološki aspekti*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd,
10. Manović, Lev (2001): *The Language of New Media*, MIT Press, 2001.
11. Milton, Džon (1990): *Areopagitika i drugi spisi o građanskim slobodama*” Filip Višnjić, Beograd
12. Orvel, Džordž (2015), *1984 Kontrast*, Beograd
13. Ortega i Gaset, Hoze (2013), *Pobuna masa*, Gradac, Čačak
14. Radolović, A. (2007): *Odnos prava osobnosti i medijskog prava*, Zbirka Pravnog fakulteta Sveučilišta. Rijeka, v. 28, br. 1,
15. Filipović, Aleksandar (2013): *Etički izazovi video igre*, Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti 24, Beograd, 2013,
16. Filipović, Aleksandar (2016): *Paradigma kulturološkog pozicioniranja video igre*, doktorska disertacija odbranjena na FDU u Beogradu, maja 2016, biblioteka FDU Beograd
17. From, Erih (2016), *Bekstvo od slobode*, Nova knjiga, Podgorica
18. www.apr.gov.rs,
19. <http://mitpress.mit.edu/books/language-new-media>, pristupljeno 15. 02. 2017
20. http://refi.su/help_13.htm, pristupljeno 10. 02. 2018

APORIES OF MEDIA IN SUPPORTING THE POLICY OF CRIME SUPPRESSION AND PROTECTION OF THE RULE OF LAW

Summary: Media have dominant influence of public opinion forming on all relevant social topics, including crime as a negative social occurrence. Majority of stereotypes and wrong understanding of certain aspects of the crime phenomenon are in good measure a

³⁸ Бјелајац, Жељко, *Безбедносна култура, умеће живљења*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2017, страна 667

consequence of media presentation of these occurrences. Therefore it is necessary to research the mechanism of media handling of information about crime, with special attention to whether the media presentation differs from its real proportions. It can be said that behind many media reports there is a need for sensationalist presentation of certain forms of crime, mostly violent, and one of the possible explanations might for such approach might be the need for more profit. With such approach to the problem of crime media often jeopardize normal functioning of judicial organs. Borders of relation between the right of freedom of press and presumption of innocence shall also be explored. Phenomenon of moral panic, which is more and more attractive to authors over last decades is tied exactly to the problem of media constructed reality which mostly does not reflect the real state of things.

Key words: media, ethics, public opinion, aporia, media presentation, social role and responsibility, crime, security forces, rule of law